

КВАЛІМЕТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкрито окремі аспекти оцінювання навчально-виховної діяльності та її результатів з використанням кваліметричного підходу до педагогічної та управлінської експертизи. Наведено механізм визначення параметрів і критеріїв об'єкта оцінювання.

Ключові слова: оцінювання, кваліметрія, факторно-критеріальна модель, параметри, критерії.

Здавна управлінцям відома формула: “Що оцінюється, те й розвивається”. Тож не випадково контрольно-аналітичній, зокрема оціночній, діяльності керівника завжди надається пріоритетне значення в системі управління навчальним закладом.

Навіть поверховий погляд на розвиток процедури оцінювання дає змогу стверджувати про наявність чіткого зв'язку між державним (соціальним) замовленням, а відповідно, і стилем державного управління освітою, та системою оцінювання навчальної й педагогічної діяльності.

Останнім часом на зміну жорсткій визначеності критеріїв оцінювання приходить більш гнучке, орієнтоване на об'єктивність, нормативність, кількісну визначеність оцінювання педагогічної діяльності. Можливо, це зумовлено все більшою залежністю матеріального й соціально-психологічного статусу педагога від оцінки результатів його праці. Отже, на відміну від суб'єктивної оцінки експерта (інспектора, керівника), озброєного славнозвісними пам'ятками з переліком питань для перевірки, все частіше в освіті використовують кваліметричний підхід до оцінювання педагогічної діяльності, здійснення педагогічної експертизи навчально-виховного процесу та навчального закладу.

Методологічним засадам педагогічної експертизи присвячені праці Л.І. Даниленко, В.І. Звєревої, Л.М. Петренко, І.П. Підласого, В.С. Черепанова та ін. О.М. Касьяновою визначено сутність, алгоритм, форми та методи педагогічної експертизи навчального закладу, управлінської, навчально-виховної діяльності [3]. Для здійснення педагогічної експертизи вчена використовує і кваліметричні моделі. Теорію кваліметрії розробляли багато вчених (Г.Г. Азгальдов, О.Л. Ануфрієва, Г.А. Дмитренко, Г.В. Єльнікова, Е.П. Райхман, В.С. Черепанов, В.Т. Циба та ін.), проте сучасна педагогічна практика й досі не озброєна якісними кваліметричними моделями для оцінювання окремих аспектів навчально-виховної, педагогічної, управлінської діяльності та її результатів.

Наведемо деякі визначення поняття “кваліметрія”:

– кваліметрія – наукова дисципліна, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів – предметів або процесів [2];

– кваліметрія – теорія вимірювання властивостей речей, які визначаються через їх якість [5].

Під кваліметрією найчастіше розуміють оцінювання якісних властивостей процесу, явища, предмета кількісними показниками з використанням певної математичної моделі та технології. Передбачається використання оцінки-критерію шляхом порівняння реального стану об'єкта з ідеальним (визначеним нормативно або представленим як бажаний результат). Як кваліметричну модель найчастіше використовують факторно-критеріальну, що передбачає розчленування об'єкта на структурні елементи. Такий підхід дає змогу розглядати об'єкт як систему, оцінюючи його не загалом, а як сукупність взаємопов'язаних складових.

Мета статті – визначити шляхи оптимізації контрольної-аналітичної діяльності керівника навчального закладу за умови використання кваліметричного підходу до оцінювання навчально-виховної діяльності та її результатів.

Для створення факторно-критеріальної моделі виокремлюють параметри, фактори і критерії (першого, другого порядку). За параметри беруть величини, які характеризують основні якості об'єкта (чи його головні складові), що відповідають глобальним цілям об'єкта. Відповідно, фактори розкривають кожен з параметрів, а критерії деталізують фактори.

Глибина деталізації залежить від вимог до рівня оцінювання. Чим детальніше розкриті фактори (можуть бути використані критерії декількох порядків), тим об'єктивніше буде здійснюватись оцінювання. Проте надмірна деталізація призведе до ускладнення самої процедури оцінювання. Крім того, процес розчленування цілого на складові за відсутності єдиного алгоритму поділу може призвести до того, що окремі показники не будуть характеризувати якості власне цього об'єкта чи впливати на його властивості. Це пов'язано з тим, що якість об'єкта може бути недостатньо визначеною, а це ускладнює побудову відповідної ієрархічної структури. Також треба враховувати, що різні якості об'єкта іноді неможливо оцінювати однаковими одиницями вимірювання. Таким чином, для отримання адекватної оцінки освітньої діяльності рекомендовано використовувати лише критерії першого та другого порядку (часто достатньо і критеріїв першого порядку). Усе залежить від мети оцінювання, ресурсних можливостей навчального закладу, особливостей об'єкта оцінювання, професійної компетентності експертів.

Аналіз літератури, наявного педагогічного й управлінського досвіду дає змогу виявити загальні підходи до структурування об'єкта оцінювання. Залежно від властивостей об'єкта його можна розчленувати за певними характеристиками чи алгоритмами:

- за дивізіональною структурою (початкова – середня – старша школа);
- за суб'єктами навчально-виховного процесу (учні – педагоги – адміністрація – обслуговуючий персонал – батьки – громадськість – органи управління освітою – органи влади);

- за функціоналом чи напрямками діяльності (навчальний процес, виховна, методична робота, адміністративно-господарська, управлінська діяльність тощо);
- за структурою діяльності (мета, зміст, форми організації, методи, результат);
- за видами чи типами компетентностей (мотиваційна, організаційно-технологічна, рефлексивна, інформаційна, планово-прогностична, комунікативна, соціально-психологічна, когнітивна, креативна, морально-етична, загальнокультурна, продуктивна, життєва тощо);
- за функціями управління (аналіз, планування, організація, контроль, регулювання, мотивація);
- за термінами (підготовча діяльність чи попередній етап, етап активних дій чи основний етап, підсумковий етап чи результати діяльності);
- за загальною структурою діяльності (описано формулою В.П. Безпалько: $D = Od + Vd + Kd + Kor$, де Od – орієнтовні дії (усвідомлення мети, змісту, умов, вибір способу, планування діяльності); Vd – виконавчі дії (виконання розробленого плану); Kd – контрольні дії (перевірка виконання плану та отриманих результатів); Kor – коригувальні дії (приведення об'єкта в норму чи подальше його вдосконалення);
- з погляду проблемно-орієнтованого аналізу (результати – процес – умови).

Вибір способу структурування залежить від властивостей об'єкта. Іноді структура визначається нормативно (якщо вона описана в нормативних документах). Окремі дослідники (Г.В. Єльнікова, З.В. Рябова) пропонують структурувати об'єкт оцінювання, використовуючи такий алгоритм:

- визначення місії (глобальної мети) чи загальної цільової функції об'єкта;
- визначення параметрів: декомпозиція глобальної мети на основні компоненти чи напрями діяльності (функціональної, професійної, соціальної тощо);
- визначення факторів – змістових складових параметрів;
- визначення критеріїв – вимог до здійснення кожної зі змістових складових (факторів).

Таким чином, вибір способу структурування об'єкта дослідження залишається за експертом, але обраний спосіб має бути обґрунтований.

Важливим елементом реалізації кваліметричного підходу є визначення вагомості (значущості) кожного показника. Найчастіше для цього застосовують експертний метод. Створюють експертну групу (експертами вважаються спеціалісти, які визнані професіоналами в певній галузі більшістю їх колег). Як правило, в освіті експертами обирають найбільш досвідчених педагогів, управлінців різних ієрархічних рівнів, науковців, вузьких спеціалістів з інших галузей, зовнішнього середовища навчального закладу. Експертна група може працювати за методом Дельфі (послідовна корекція результатів на основі аргументації кожним експертом своєї оцінки) або за будь-яким іншим методом експертних оцінок (рейтингу, соціологічних досліджень, бальних оцінок тощо).

Необхідно зазначити, що при будь-якій структуризації одним з найвагоміших показників (параметрів, факторів, критеріїв) має бути результативність певної діяльності чи рівень досягнення мети (бажаного результату). Адже саме результативність діяльності свідчить про рівень досягнення мети, що є, у свою чергу, показником рівня (якості, ефективності) управління.

Факторно-критеріальна модель, як правило, оформлюється у вигляді таблиці (див. табл.).

Таблиця

Факторно-критеріальна модель

№ з/п	Параметри	К ваг.	Фактори	К ваг.	Критерії I порядку	К ваг.	Оцінка
1	P1	V1	F11	V11	K111	V111	
					K112	V112	
					K113...	V113...	
			F12	V12	K121	V121	
					K122	V122	
					K123...	V123...	
			F13...	V13	K131	V131	
					K132	V132	
					K133...	V133	
2	P2...	V2...	F21...	V21...	K212...	V212...	

Оцінку кожного фактора визначають як суму добутків оцінок за кожний критерій і відповідних коефіцієнтів вагомості, оцінку кожного параметра – як суму добутків оцінок за кожний фактор і відповідного коефіцієнта вагомості, оцінку за об'єкт – як суму оцінок за параметри.

Необхідно зауважити, що найчастіше використовують оцінки в межах 0–1, що дає змогу орієнтуватись на класичну (в системі ECTS) шкалу оцінювання:

0–0,35 – недопустимий рівень;

0,35–0,6 – критичний (низький) рівень;

0,6–0,75 – достатній (середній) рівень;

0,75–0,9 – високий (вище від середнього) рівень;

0,9–1 – відмінний (дуже високий, з відзнакою) рівень.

Валідність як самої моделі, так і коефіцієнтів вагомості та шкали оцінювання встановлюється шляхом численних експертних перевірок і багаторазового використання факторно-критеріальної моделі (апробації). Лише за умови повторення однакових (близьких) оцінок для об'єктів однакового (близького) рівня якості можна їх використовувати як засіб отримання об'єктивної інформації про стан об'єкта. В інших випадках отримана оцінка може слугувати лише інформацією “для роздумів” та приводом до глибшого вивчення об'єкта іншими методами.

Особливу увагу слід приділяти визначенню методів оцінювання об'єкта за кожним критерієм. При виборі методу можна користуватись системою методів експертизи, розроблених О.М. Касьяною [3]: методи збирання інформації, безпосереднього здійснення експертизи, вимірювання та впорядкування експертної інформації.

Доцільною є експертна перевірка самої моделі таким самим чином, як і визначення коефіцієнтів вагомості показників. Критеріями такої експертизи можуть бути показники, запропоновані О.І. Мармазою [4]: адаптивність, рефлексивність, продуктивність, системність, оптимальність, прогностичність, науковість, реалістичність, об'єктивність.

При здійсненні процедури оцінювання важливим є дотримання психолого-педагогічних закономірностей та врахування основних положень теорії управління. Перш за все, мова йде про доцільність і оптимальність обраних методів оцінювання (анкетування, тестування, педагогічне й управлінське спостереження, хронометраж, моделювання, аналіз, узагальнення, вивчення результатів навчальної та педагогічної діяльності, вивчення і аналіз шкільної документації тощо).

Не менш важливим є управлінське супроводження процесу оцінювання (визначення відповідальних, термінів проведення навчання експертів, інструктажів, підготовка управлінських рішень щодо процесу оцінювання та видання відповідних наказів і розпоряджень), фінансово-економічне, матеріально-технічне, кадрове, психологічне, науково-методичне забезпечення процедури оцінювання.

Завершальним етапом оцінювання є розробка попередніх (поточних) рекомендацій. Хоча суттєві управлінські рішення можуть бути розроблені лише після ретельного педагогічного й управлінського аналізу отриманих результатів (оцінок), певні рекомендації можуть бути надані безпосередньо в процесі оцінювання чи одразу після нього, оскільки кваліметрична модель дає змогу чітко визначити “вузькі” місця, передбачити негативні тенденції. Про це свідчитимуть порівняно низькі оцінки за окремі показники. Адміністрації навчального закладу слід своєчасно відреагувати на отримані результати та внести корективи в плани, заходи, дії, прийнявши відповідні управлінські рішення.

Нагадаємо, що реакцією на негативну тенденцію можуть бути як відмова від чогось, так і зміна пріоритетів, залучення компенсаторних впливів, модернізація, внесення змін у процес, проведення додаткових заходів тощо. Не слід забувати і про те, що причиною низької оцінки іноді бувають неадекватні (завищені) критерії оцінювання. У такому разі слід переглянути критерії оцінювання (факторно-критеріальну модель).

Не можна забувати і про заохочення персоналу в тих випадках, коли виявлено високий результат, або прийняття рішення щодо вивчення прогресивного (ефективного, передового) досвіду з певних питань чи щодо окремих працівників.

Останнім часом набули поширення різноманітні системи моніторингових досліджень стану й результатів діяльності навчального закладу. Використання кваліметричних моделей при здійсненні моніторингу також є доцільним, оскільки дає змогу оформити результати оцінювання як систему кількісних показників, що спрощує подальшу обробку отриманої інформації.

Загальний алгоритм застосування кваліметричного підходу для оцінювання освітньої діяльності та її результатів може бути таким:

1. Визначення структури об'єкта оцінювання.
2. Визначення показників (параметрів, факторів, критеріїв).

3. Визначення коефіцієнтів вагомості кожного показника та вибір шкали оцінювання.
4. Складання кваліметричної (факторно-критеріальної) моделі.
5. Оцінювання об'єкта за кваліметричною моделлю.
6. Розробка рекомендацій за результатами оцінювання.

Висновки. Використання кваліметричних моделей ще не стало поширеною управлінською практикою. Потребують подальшої розробки кваліметричні моделі для всіх напрямів діяльності навчального закладу, передбачених рекомендаціями Міністерства освіти і науки України щодо здійснення внутрішнього контролю. Наостанок слід зауважити, що кваліметричний підхід в оцінюванні освітньої діяльності не є панацеєю в оцінній діяльності керівника, не варто ідеалізувати факторно-критеріальне моделювання, слід використовувати його разом з іншими методами оцінювання. Адже головне завдання керівника – забезпечувати досягнення організацією цілей, створювати умови для ефективної праці підлеглих, а оцінювання – лише засіб, і далеко не єдиний, реалізації управлінських функцій.

Список використаної літератури

1. Григораш В.В. Управління навчальним закладом / В.В. Григораш, О.М. Касьянова, О.І. Мармаза та ін. – Х. : Ранок, 2003. – Ч. 1.
2. Єльнікова Г.В. Діагностика управлінської компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу : навч. посіб. / Г.В. Єльнікова, О.Л. Ануфрієва // Підготовка керівника середнього закладу освіти / за ред. Л. Даниленко. – К. : Міленіум, 2004. – С. 77–102.
3. Касьянова О.М. Педагогічна експертиза навчального закладу : навч.-метод. посіб. / О.М. Касьянова. – Х. : Основа, 2012. – 128 с.
4. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника / О.І. Мармаза. – Х. : Основа, 2007. – 448 с.
5. Циба В.Т. Основи теорії кваліметрії / В.Т. Циба. – К. : ІЗМН, 1997.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2014.

Григораш В.В. Кваліметрический подход к экспертной оценке учебно-воспитательного процесса

В статье раскрыты отдельные аспекты оценивания учебно-воспитательной деятельности и ее результатов с использованием кваліметрического подхода к педагогической и управленческой экспертизе. Представлен механизм определения параметров и критериев объекта оценивания.

Ключевые слова: *оценивание, кваліметрия, факторно-критериальная модель, параметры, критерии.*

Grigorash V. Qualimetric approach to experte valuation of training and educational process

The article reveals some aspects of evaluation of educational activities and their results using qualimetric approach to teaching and managerial expertise. The author has presented a mechanism for determining the parameters and criteria of object of evaluation.

The concept of “Qualimetry” analyzed, given its definition. “Qualimetry” is method for assessing qualitative properties and characteristics of the process, a phenomenon, subject to quantitative indicators using some mathematical models and technologies. The author identifies the main approaches to the structuring of object evaluation. Depending on the properties of the object, you can divide by certain characteristics or algorithms:

- *by divisional structure;*

- *by the subjects of the educational process (Students -Teachers-Administration -staff-parents-public -education authorities-authorities);*
- *by functionality or directions of activities (learning process, educational, methodical work, administrative and household, administrative activities, etc.);*
- *by activity structure (purpose, content, form, organization, methods, results);*
- *by features or types of competencies (motivational, organizational-technological, reflective, information, planning and predictive, communicative, social-psychological, cognitive, creative, moral-ethical, general cultural, productive, life, etc.);*
- *by the functions of management (analysis, planning, organization, control, management, motivation);*
- *by the timing (preparatory activities or preliminary stage, the stage of action or main stage, the final stage or performance results);*
- *by the general structure of the activity (indicative, executive, supervisory, corrective action);*
- *by the terms of problem-oriented analysis (results -process- conditions);*

Shows the example of design and the main requirements for qualimetric models. The algorithm of using the qualimetric approach for evaluating educational activities and its results is proposed.

Key words: *estimation, qualimetry, factor-criterion model, the parameters and criteria.*